

Әдебиеттану / Literary studies / Литературоведение

GTAR 17.07.91

Bilimsel makale

Samet Azap

Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu, Türkiye

(E-mail: sametazap@kastamonu.edu.tr)

Abay Kunanbayev ve Yunus Emre Felsefesinde Sevgi

"Ben gelmedüm da'viyiçün
Benüm işüm seviyiçün
Dostun evi gönüllerdür
Gönüller yapmağa geldüm"
Yunus Emre

Özet. XIX. yüzyılda ilk örnekleri ortaya çıkmaya başlayan Kazak yazılı edebiyatının kurucusu sayılan Abay Kunanbayev, modern Kazak edebiyatının en önemli temsilcisidir. O, aldığı eğitimin ve beslendiği kaynakların neticesinde ortaya koyduğu yeni ve modern felsefi görüşleri ile kendisinden sonra gelen birçok şaire de ilham kaynağı olmuştur. Onun özellikle Kara Sözleri (nasihatleri) ve şiirleri Kazak edebiyatına yenilik getirmiştir. Abay felsefesinin merkezinde insan vardır. İnsana ait özellikleri anlatırken halkın cehaleti, iyilik, dostluk, sevgi, aşk, dürüstlük, yardımseverlik, örf ve adetler gibi birçok kavram üzerinde de insanları düşünmeye sevk eder. Kazak toplumunda gördüğü aksaklıkları, cehaleti, tembelliği eleştiren Abay özellikle Kara Sözler (nasihatler)'inde oldukça sert bir üslup kullanır. Onun eleştirisi özelde Kazak halkına görülse de aslında tüm Müslüman toplumuna ve insanlığadır. Yunus Emre de Abay gibi çağının gür sesi ve çağları aşan bir seslenişin sembolüdür. 13. yüzyılın son yarısı ve 14. yüzyılın başlarında yaşamış Türkmen bir derviş olan Yunus Emre, Türk edebiyatının en önemli şairlerinden biridir. Yunus Emre, tarih boyunca aşk ve sevgi şairi olarak tanınmıştır. Şiirlerinde en çok aşk ve sevgiyi dile getirmiştir. Bütün varlıkların yaratıcı olan Allah'a olan sevgiden ötürü tüm varlıkları sevmemizi istemiştir. İnsan sevgisi olmadıktan ve hatta gönül kırdıktan sonra yapılan ibadetin bile nafiye olacağını şiirinde dile getirir. Gönüller yapmaya geldim diyen Yunus Emre ile Türkçe, yeniden doğmuş, kökleşmiş, aşk ve mana dili olarak yeni bir kimlik kazanmıştır. Onun şiirlerindeki temel felsefe de Abay gibi insan ve insana ait en önemli değerlerin başında gelen 'sevgi' kavramıdır. "Yaradanı severim Yaradandan ötürü" diyen Yunus Emre ile "İnsanoğlunun mahşerde sorumlu tutulması, yaratılışındaki adalet ve sevgidir." diyen Abay'ın düşünceleri paraleldir. Farklı yönlerle ele alınan, üzerine sayısız makale ve kitap yazılan farklı coğrafyalarda ama aynı gönül ikliminde yaşamış bu iki güçlü şairinin felsefi görüşlerinde en çok öne çıkan ortak kavram 'sevgi'dir. İnsan sevgisi etrafında birleşen bu iki şairin gerek beşeri gerekse ilahi sevgi ve aşk görüşleri çağlar boyunca birçok insana yol gösterici olmuştur. Bildiride, Abay ve Yunus Emre'nin sevgi anlayışı hakkındaki görüşleri açıklanacak ve karşılaştırılacaktır.

Anahtar kelimeler: Abay Kunanbayev, Yunus Emre, Sevgi, Kazak, İnsanDOI: <https://doi.org/10.71078/v0vwjb77>

Alındı: 9.08.2025; Kabul edildi:29.09.2025; Çevrim içi erişim: 3.10.2025.

Giriş

Sevgi evrensel bir değerdir. Kâinatı ve sonsuz evreni yaratan Tanrı'ya atfedilen 'gizli bir hazine idim bilinmeyi istedim ve alemi yarattım' ifadesi de aşkın, sevginin bir yansımasıdır. İnsanoğlunun yaratılışında da sevginin birleşimi sevginin tohumu vardır. Hakikatin eşiğinde

de insanın mayasında da olan sevgi şüphesiz ülkü bir değerdir.

Sevgi, İslam mutasavvıflarından ilk çağ filozoflarına, Kutsal kitaplardan, psikologlara/ felsefecilere, Peygamberlerden Budalara dini, dili, ırkı ne olursa olsun kitapların ve insanların üzerine en çok söz söylediği, tanımladığı ve deneyimlediği kavramdır. “Platon’a göre, Sevgi Tann’sı Eros, güzele yönelir, ilgisi güzel olanadır. Güzel olan ilgimizi çeker, güzeli severiz. Güzel bir kişiye duyduğumuz sevgi bizi bilgelik sevgisine ve güzelliğin kendisinin «Formuna» (İdeasına) götürebilir.”¹ İmam-ı Gazali’ye göre ise “sevgi, canlı varlığın haz veren bir nesneye karşı meyil duymasıdır.”² İslamiyette sevgi genel olarak üç şeyde toplanmıştır. Allah sevgisi, Rasûlullah (sa.) sevgisi ve diğer insan ya da mahlukata karşı duyulan sevgi. Bunların en büyüğü Allah sevgisi, sonra Rasûlullah Sevgisi bundan sonra da Allah ve Rasûlü dışındaki insanlara karşı duyulan sevgi gelir.

Sevgi yeme-içme gibi insan gereksinimlerindenidir. Maslow’a göre, insanın gereksinimleri aşamalı bir sıra izlemektedir. Temeldeki fizyolojik gereksinimler (açlık, susuzluk, cinsellik, vb). giderilmeden, insanın daha üst düzeydeki gereksinimlerinin karşılanması mümkün olamamaktadır. Fizyolojik gereksinimler ve güven gereksinimi, temel gereksinimlerdir. Sevgi ve benimsenme gereksinimi üçüncü sırada yer almaktadır. Dördüncü basamaktaki saygınlık gereksinimi ve beşinci basamakta ise kendini gerçekleştirme gereksinimi bulunmaktadır. Maslow’a göre, insan aile, okul, iş ve meslek yaşantıları içinde başka insanlarla birlikte olmaktadır, insanları sevmek ve insanlar tarafından sevilme isteği içindedir. Sevemediği ya da sevilmediği bir ortamda yaşamak insana acı verir. İnsan yaşamı boyunca sevgi peşinde koşar.³

Ünlü psikolog Erich Fromm *Sevme Sanatı* kitabında sevgi türlerinden bahseder. Karşı cinse duyulan sevgi dışında, anne sevgisi, baba sevgisi, havyan sevgisi, tabiat sevgisi vs. gibi türlerde görülen sevgi, bireysel hayatın ön koşuludur; “sevgi olmadan insanlık bir gün için bile var olamaz.”⁴ söylemiyle Fromm sevgini varlığın ön koşulu olduğu izlenimi verir. Freud ise sevgiyi “cinsel içgüdünün yansıması ve yüceltilmesi” olarak ele almaktadır. Freud’a göre yaşam içgüdü (Eros), ölüm içgüdü (Thanatos) ve libidinal enerji, insan sevgisinin kaynağıdır. Eros içgüdüünün başat olduğu ruhsal durumlarda, cinsellik egemen olmaya başlamakta ve aşk, sevgi, cinsel doyum, temas gereksinimleri ortaya çıkmaktadır.⁵ Sevgi kavramı etrafında farklı tanımlar getirilse de temel bir gereksinim ve arzu biçimi olarak tanımların yoğunlaştığı görülür.

Sevgiye getirilen bakış açıları ve tanımların tamamına yer vermek mümkün değildir. Kısaca sevgi nedir sorusunun cevabına farklı tanımlar bu şekilde getirilebilir. Ayrıca Fromm’un da altını çizdiği gibi farklı sevgi türlerinden bahsedilebilir. Karşı cinse duyulan sevgi, anne sevgisi, baba sevgisi, kardeş sevgisi, tabiat sevgisi vs çoğaltılabilir. Ancak bildiride ele alınacak sevgi tanımı daha geneldir. İnsan sevgisi ve sevgi etrafında Yunus Emre ile Abay’ın görüşleri karşılaştırılarak özelden genele sevgi kavramı üzerinde durulacaktır.

Abay Kunanbayev’in Kazak Edebiyatındaki yeri

Kazak yazılı edebiyatının kurucusu kabul edilen Abay Kunanbayev (1845-1904) edebi hayatına şiirle başlamış daha sonra “Kara Sözler” adı verilen nesir alanında oldukça ses getiren eser kaleme almıştır. Abay’ın “Kara Sözler” eseri, Kazak Edebiyatı’nın nesir alanında en güzel örneklerinden biridir. Bu eserin neredeyse tamamı nasihat tarzında olup toplamda 45 sözden oluşmaktadır. Farklı konularda nasihat tarzında yer yer sert bir üslupla kaleme aldığı “Kara Sözler” adlı eserinde, sosyal adaletsizlik, hasetlik, övünme, yalan, dedikodu, tembellik, bilgisizlik gibi konuları ele almıştır. “Kara Sözler”, tıpkı Ahmet Yesevi’nin Hikmetleri ya da

1 Emel Koç, “Platon ve Yunus Emre Düşüncesinde Sevgi ve Aşk”, Felsefe Dünyası, 2000/2, Sayı: 32, s. 41.

2 İmam-ı Gazâlî, *Kalplerin Keşfi*, Saadet Yayınları, İstanbul, s.38.

3 Yener Özen; Fikret Gülaçtı (2010), “Duyusal Alan Öğrenilerinden Sevgi ve Sevgi Kuramları (Sevgiye Dair Söylenceler)” *ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi Cilt: 1 Sayı: 2 Aralık*, s. 147.

4 Erich Fromm (2007), *Sevme Sanatı*, (Çev. Özden Saaatçi-Karadana), İlyay Yayınları, İzmir, s. 26.

5 Yener Özen; Fikret Gülaçtı, a.g.m., s. 136.

Yusuf Has Hacıp'in "Kutadgu Bilig" i kadar felsefi bir derinlik taşımaktadır.

Çok yönlü bir fikir adamı olan Abay'ın düşünce dünyasının oluşmasında hem Batılı hem de doğulu aydınların önemli yeri vardır. Abay özellikle edebiyata merak sararak Doğu klasiklerini okudu. Nizâmî, Ali Şir Nevâî, Fuzûlî, Sadî Şirâzî ve Hâfız Şirâzî gibi nazım ustalarının eserleriyle tanıştı. Bu yıllarda şiir de yazmaya başladı.⁶ Abay ayrıca Rus edebiyatının aydınları Puşkin, Gogol, Tolstoy, Saltıkov, Dostoyevski ve batının ünlü alman idealisti, Hegel'in eserleriyle tanışır ve birçok dünya klasiklerini de analiz eder. Bütün bunlar Abay'ın düşünce dünyasının şekillerini oluşturan temellerdir.⁷ Ünlü Kazak yazar Muhtar Avezov, Abay hakkında şu tespitte bulunur; *"Ulu realist şair, geleneksel şiirin dar çerçevesini genişletmiştir. O, Kazak şiirine çeşitli yenilikler getirmiştir. Kazak hayatının gerçek yanını olduğu gibi yansıtmıştır. Yaşadığı dönem Kazak halkının sosyal dokusunu incelemiştir. Buradan Abay'ın şiirlerinin muhtevasının geniş olduğunu çıkarmak mümkündür. Onun şiirlerinin başlıca teması; adaletsizlik, medeniyetsizlik, yönetici ve beylerden halka yansıyan kötü davranışlar, çekemezlik, övgü, tembellik ve bölünmüşlüktür. Abay, insanının sadece kötü huyları ile zulüm ve insafsızlığını eleştirmekle kalmamıştır. Onun büyüklüğünü sağlayan unsurların başında, eleştirmekle yetinmeyip doğru yolu da göstermesi gelir. Nitekim o, yaptığı eleştirilerle Kazaklara ilim ve medeniyetin yolunu açmıştır. Eserlerinde, zorluklardan kurtulmanın yolunun; çalışmak, ilim yapmak ve insan haysiyetini korumaktan geçtiğini bildirir."*⁸

Abay'ın şiirleri ve Kara sözleri ile Kazak edebiyatına yeni bir soluk getirmiştir. Farklı konularda kaleme aldığı eserleri onun felsefi yönünün ve çok yönlü birikiminin de göstergesidir. O, kendinden sonra gelen birçok şaire ve yazara da örnek olmuştur. Avezov'un dört ciltlik eserine "Abay Yolu" adını vermesi Abay'ın Kazak edebiyatındaki yerinin anlaşılması bakımından önemlidir. Muhtar Avezov tarafından Abay hakkında bir bilim dalı kurulmuştur. Abaytanuv yani Abay'ı tanımak, anlamak, bilmek artık kendi başına bir bilim dalı olmuştur. Abay'ın eserlerini ilk kez toplu halde matbaada bastırmış ve yayınlamıştır. Avezov ayrıca, Abay'ın hayatı ve sanatını, ilmi görüşlerini derin incelemelerle araştırıp çok kapsamlı bir monografya hazırlamıştır. Abay üzerine çok fazla makale yazmıştır. O günlerden itibaren Abay'ın mirası, sanat ve dil yönüyle hala incelenmektedir."⁹

Yunus Emre ve Şiir Evreni

Türk edebiyatının en büyük şairlerinden biri olan Yunus Emre (1241-1321) hakkında bilgiler oldukça tartışmalıdır. Hangi yıllarda yaşadığı, nerede doğduğu vs. Ancak, Yunus Emre'nin iyi bir medrese eğitimi gördüğü, burada din bilimlerini öğrendiği, Arapça ve Farsçayı iyi derecede bildiği konusunda tereddüt yoktur. Yunus Emre'yi gerçek kimliğine kavuşturan süreç ise Hacı Bektaş Veli'yi ziyaretıyla başlayan ve Tapduk Emre'nin dergâhında devam eden arınma ve olgunlaşma dönemidir. Yunus Emre, bu sürecin sonucunda tasavvufi öğretisini, hikmetli şiirler söyleyerek ve yaşayarak halka -onların diliyle ve onlardan biri olarak- sunmuştur. Bu yüzden 700 yılı aşkın bir süredir şiirleri dilden dile dolaşmaktadır. Yunus Emre'nin yaşadığı dönem, Anadolu'nun en karışık dönemine denk gelir. Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması henüz tamamlanmamış, buna karşın iç isyanlar ve dış müdahaleler olabildiğince artmıştır. Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılışı, beyliklerin ortaya çıkışı, Moğol İstilas ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşu gibi tarihin iz bırakan önemli dönüm noktaları bu dönemde olmuştur.¹⁰ Yunus Emre ayrıca birçok kaynağa göre Mevlana, Hacı Bektaş-ı Veli gibi mutasavvıflarla aynı dönemde yaşamış hatta onlarla görüşmüştür.

Yunus Emre Divanını hazırlayan Tatçı'nın da belirttiği gibi, "Yûnus'un asıl dehası, Türkçe'yi bir sanatçı duyarlılığıyla kullanmasında aranmalıdır. O, Türkçe tasavvuf ve manâ dilinin kurucusudur. Dilimiz, Yûnus'un kalemiyle estetikleşmiş, edebîleşmiş ve yeniden

6 Muhtar Avezov (2004), *Abay Colı Roman-Epopeya*, Cilt I, Almatı: Cazuşı Baspası, s. 53

7 M. Hopaç, (2013), "Kazak aydınlanmasında Abay Kunanbayev Düşüncelerinin Etkileri Üzerine Bir Deneme". *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 37, Celalabat, Kırgızistan, Temmuz-Ağustos, s. 2.

8 İsmail Zeyneş, Ali Abbas Çınar (1995), *Abay'ın Eserlerinden Seçmeler*, Ankara: Türksoy Yayınları, 375.

9 Ekrem Ayan (2017), *Bir Devrin Aynası Abay Kunanbay ve Kara Sözler*, Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, Ankara, s. 18

10 Erdoğan Boz (2021), *Yunus Emre, Divan (Fatih Yazması)*, Ankara, Yunus Emre Enstitüsü Yayınları, s. 2.

hayat bulup yayılmıştır.”¹¹ O Türkçe’nin edebi dil haline gelmesinde önemli katkılar sağlamış isimlerin başında gelir. Yine Tatçı’ya göre, “Yûnus’un dünyasını “Allah aşkı, tevhîd düşüncesi, ahlâk ve gelenek” gibi dört önemli kavram oluşturur. O, düşüncelerini şiirle ifade ederken sâde, fakat, derindir. Yûnus Emre’nin idealize ettiği tip, «insân-ı kâmil» tipidir.” Abay Kunanbayev de özellikle “Kara Sözlere” adlı eserinde Yunus Emre gibi ideal insan tipi çizer.

Yunus Emre, evrensel bir şair olarak sınırları aşan bir üne sahiptir. Öyle ki evrensel düşünce ve mesajları dolayısıyla UNESCO tarafından 2021 yılı, 1971 ve 1991 yılları gibi bütün dünyada “Yunus Emre Yılı” olarak ilan edilmiştir.

Yunus Emre’nin bilinen iki eseri vardır; Dîvan ve Risâletü’n-Nushiyye. Bunların her ikisi de şairin ölümünden çok sonra yazıya geçirilmiş ve çoğu şiirler ya değiştirilmiş ya da kendinden sonra gelen ve mahlasça aynı olan diğer Yunus’ların şiirleriyle karışmıştır.¹² Yunus Emre’nin az bilinen eseri Risâletü’n-Nushiyye bir öğüt kitabıdır. Abay’ın Kara sözleri de nasihatler kitabı olarak bilinir. Bu bağlamda iki şairin şiir ve nesir alanında arkalarında benzer tarzda eserler bırakmışlardır. Ancak bildiride çok yönlü olan bu iki şairin felsefi dünyalarında yani şiir ve nasihat eserlerinde ‘sevgi’nin kapladığı yere bakılacaktır.

Abay Kunanbayev ve Yunus Emre Felsefesinde Sevgi

Aralarında yaklaşık olarak 600 yıl olan iki farklı coğrafya da farklı yüzyıllarda yaşayan bu iki şair arasında pek çok benzerlik bulunmaktadır. Özellikle insana ve sevgiyi bakış açıları oldukça benzerdir. Batılı ve Doğulu şairleri/yazarları iyi bilen ve onlardan istifade eden Abay’ın Yunus Emre’yi de duymuş ve hatta şiirleri eline geçmiş olabilir. Ancak bu konuda elimize ulaşan bilgi yoktur. Danday Issakulı’ya göre, Kazak halkı Yunus Emre’nin şiirleriyle ancak bağımsızlığın kazanılmasından sonra tanışmaya başlamıştır denilebilir. Yunus Emre’nin Divan’ı muhtelif tarihlerde Ebubekir Nilibayev, Malik Otarbayev ve Svetkali Nurjanov tarafından Kazakçaya aktarılmıştır.¹³

Yunus’un şiirlerindeki aşk, ilahi aşktır. Yunus’a göre eğitimin amacı da kalbi temizlemektir. Allah sevgisi de yürek aracılığıyla tanınmaktadır. Dolayısıyla mümin kulun kalbi nurlu, gönlü halistir. Aradan yüzyıllar geçmesine rağmen Kazak şairi Abay da tıpkı Yunus’un dile getirdiği kalp temizliği hususuna yazdığı dizelerde dikkati çekmektedir.

Abay ismi, annesi Uljan’ın oğlunu severken söylediği “abayım, abayjanım” şeklindeki sevgi ifadesinden kaynaklanmaktadır. Daha sonra İbrahim ismi yerine Abay ismi yayılmış ve bu da şairin mahlası olmuştur.

Abay gerek şiirlerinde gerekse “Kara Sözlere”inde insana ait özelliklere eğilirken sevgiye de ayrı bir parantez açar. “Abay’ın şiirlerindeki sevgi teması başta Muhtar Avezov olmak üzere Zeki Ahmetov, Mekemtas Mirzahmetov, Tursın Jurtbay ve Garifolla Esim gibi “Abaytanuv” (Abay Araştırmaları) sahasının üstatlarınca incelenmiştir. Zikredilen araştırmacılar, Abay’ın eserlerindeki sevginin mahiyetini, türleri ile boyutlarını çok yönlü olarak anlatırlar.” (Kunanbayev, 1986: 52)

Abay şiirlerinde ve “Kara Sözlere”inde hem beşeri hem de ilahi aşkın mahiyeti, sevmek şekilleri, türleri farklı şekillerde yer alır. Abay felsefesinde, “sevgisiz dünya boştur.” Ve “İnsanoğlunu aşkla yaratan Allah’ı sen de canından çok sev”¹⁴ düşüncesi hakimdir. Bu düşünce Yunus Emre’nin “Elif okuduk ötüri bâzâr eyledik götüri, Yaratılmışı severiz Yaradandan ötüri.” beyitiyle aynı paralelde bir sevgi anlayışını ifade eder.

Yunus Emre insanı severken din, mezhep, ırk ayrımı da gözetmez. Herkese aynı Mesafededir. Birini sevip öbürüne sırt çevirmez veya beyaz ırkı sevip siyah ırkı yermez bu insanoğluna yakışmaz. Allah’ın yarattığı her şey güzeldir. Kâinata, özellikle de insana bir gözle bakmayarak ayrımcılık yapanlar hakikatte âsîdirler:

11 Mustafa Tatçı, (1990), *Yûnus Emre Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 2

12 Boz, a.g.e, s. 8.

13 Danday Issakulı (2022), “Yunus Emre İle Abay: Manevi Devamlılık”, *Uluslararası Yunus Emre Sosyal Bilimler Dergisi*, Haziran, Sayı: 5, s. 1.

14 Abay İbrahim Eki Tomdık Şıgarmalar Jıynagı, Birinşi Tom, Ölender men Poemalar.

*"Yetmiş iki millete bir gözle bakmayan
Halka müderris olsa hakîkatte âsîdir."*

Yunus Emre'ye göre, insan; sevmek ve sevilmek için yaratılmıştır. Kavga etmek, kin beslemek, nefret onun tabiatına aykırıdır. Bu gerçeği Yunus şöyle ifade ediyor:

*"Ben gelmedim da'vî için benim işim sevi için
Dostun evi gönüllerdür gönüller yapmaya geldim."
(...)
"Gelin tanış olalım işi kolay kılalım
Sevelim sevilelim dünyâ kimseye kalmaz."*

Dünyaya kavga etmek için değil, sevmek ve sevilmek için geldiğine inanan Yunus, görevinin gönül yapmak olduğunu söylüyor. Çünkü gönül dostun yani Allah'ın evidir.¹⁵ Abay'ın şiirlerinde ve "Kara Sözler"inde de insanın erdemli bir varlık olduğunun altı çizilir. Abay'ın otuz sekizinci Kara Söz'ünde bu konu üzerinde durmuştur. Allah'ın kulları için bereketli yağmurlar, yeşillikler, meyveler, ağaçlar, kuşlar verdiğini pınarlar, ırmaklar, sular, suyun dibinde balıklar yarattığını, güneşi yeryüzüne ısı vermesi için yarattığını anlatır. "Dünyanın tümü insanlar için yaratılmıştır" der. "Bunlara bakın ve düşünün" der. Bunların hepsinde yaratanın insana olan sevgisi vardır. Ve ona göre insan bu sevgiye karşılık bir cevap vermelidir.¹⁶

*Dost 'ışka ulaşalıdan dünyâ ahiret bir oldı
Ezel ebed sorarısân dünile bugündür baña*

Dost'un sevgisine ulaşalıdan beri dünya ve ahiret farkı kalmadı; bana bilinmeyen geçmiş ve gelecek nedir diye sorarsan, dün ve bugündür.¹⁷ Diyen Yunus Emre'de dost sevgisi önemli yer tutar. Burada kastedilen Allah dostluğudur. Ancak Allah dostluğuna sevgisine kavuşmak da insanı sevmekle mümkündür. Abay otuz yedinci Kara Söz'ünde yukarıdaki cümleleri destekler nitelikte şu sözleri söylemektedir: "Sadece kendin için çalışırsan, kendisi için yayılan hayvan gibi olursun, insanlık için çalışırsan Allah'ın sevgili kullarından biri olursun."¹⁸ der. Ayrıca, "İnsanoğlunu zaman yetiştirir ve olgunlaştırır, her kim kötü ise onun akrabalarının ve çağdaşlarının da bu kötülüğe payı vardır. Onlar da bu kötülüğe ortaklırlar"¹⁹ diyen Abay, "dostunu söyle sana kim olduğunu söyleyeyim" düşüncesinden hareketle insanın insanı etkilediğinin altını çizer.

Yunus Emre'ye göre her insan, din, ırk, millet, renk, sınıf farkı gözetilmeksizin sevmeyi ve sevilmeyi hak etmektedirler. Onun en çok bilinen beyitlerinden olan;

*Adımız miskindir bizim, Düşmanımız kindir bizim
Biz kimseye kin tutmayız, Kamu âlem birdir bize.*

Beyitinde insanın kin ve nefretten arınarak her insana eşit yaklaşması gerektiğini söyler. Ayrıca Yunus Emre başka bir şiirinde ilmin ve okumanın öneminin Hakkı bilmek olduğunu söyler.

*"İlim ilim bilmekdir ilim kendin bilmekdir
Sen kendini bilmezsin ya nice okumaktır.
Okumaktan ma'nî ne, kişi Hakkı bilmekdir
Çün okudun bilmezsin ha bir kuru emekdir."²⁰*

Abay sevgi ve ilim hakkında söylediği 38. Kara Söz'ü ise şu şekildedir;

¹⁵ Sevgi, a.g.m., s. 101.

¹⁶ Ayan, a.g.e., s. 55-56.

¹⁷ Boz, a.g.e., s. 34.

¹⁸ Ayan, a.g.e., s. 59.

¹⁹ Ayan, a.g.e., s. 60.

²⁰ Tatçı, a.g.e., s. 105.

“Dikkatle okuyup, anlarsanız içinize sevgi dolar. Sevgi, evvela insanın insanlığı, akıl, ilim dedikleridir. Bunun bulunmasına sebepler, önce iyi huy ve can sağlığı, bunlar doğduğundan itibaren olur, kalanı iyi baba, iyi anne, iyi arkadaş, iyi öğretmenden ibarettir. Talep, sevgi kavramından çıkar. İlim ve bilime olan sevgi demin söylediğimiz üç şeyden oluşur.”²¹

Yunus Emre’nin şu beyti de Abay düşüncesiyle paraleldir.

*Neyi severiseñ îmanuñ oldur
nice sevmeyesin sultanuñ oldur*

Neyi seversen îmanın odur; nasıl sevmezsin (çünkü) efendin odur. diyen Yunus Emre sevginin yansıtıcı özelliğine ve kalp temizliğine dikkati çeker. Ayrıca halis kalp ile Allah sevgisine de insanın iman ile yönelmesi gerektiğini söyler. Abay’ın gerek 38. Kara Söz’ünde gerekse diğer Kara Söz’lerinde değindiği gibi her şey sevgiyle Allah’ı sevmekle başlar.

“İnsan ilme, bilime, hakikate, gerçeğe heveslenerek, her şeyin kökenini, hikmetini bilmeye çalışır. O Allah’ın ilmi değil, her şeyi bilen ilme olan tutku, bu da insana kendince ilim verir. Bu Allah’a olan sevgidir. İlim, Allah’ın bir görüntüsüdür, o hakikat, ona olan sevgi hem hak hem de insanlıktır. Aksine para kazanmak, övünmek, izzet, hürmet kazanmak gibi şeylerin sevgisi ile ilim ve bilimin hakikati bulunamaz.”

Sevginin en yücesi olan Allah sevgisi Yunus Emre’nin de şiir evreninin iskeletinin oluşturur. Yunus Emre insan sevgisini de Allah sevgisine dayandırır;

*Gök yüzünde isa ile, Tur dağında Musa ile
Elimdeki asâ ile, çağırayım Mevlâm seni
Derdi öküş Eyyup ile, gözü yaşlı Yakup ile
Ol Muhammed-i mahbub ile çağırayım Mevlâm seni*

Bu bağlamda Abay da Yunus Emre gibi kulu sevmenin Allah’ı sevmekle başladığını belirtir. İnsan; tabiatı, insanları, hayvanları her şeyi kibirden uzak bir gönülle sevecek ve Allah’ın dostları seviyesine yükselecektir. Abay’ın da dediği gibi, “Kim seni severse aynı sevgiyi ona göstermen borç değil midir?” (Toprak, 2020:95)

Garifolla Esim’in Abay hakkında yaptığı tespite göre Abay felsefesinde sevgi sadece Allah’a adanmalıdır. “Mahabatpen Jaratkan adamzattı, sen de suy ol Allanı cannan tatlı” (Muhabbetle yaradan insanoğlunu, sen de sev O Allah’ı candan da çok). Allah’ı sevmenin anlamı O yaratıcıdır.

*Jurektin akıl suatı,
Mahabbat kılsa Taniri uşın
Allah rızası için seversen,
Kalbin akli suvattır. (Zeyneş, 1995:12)*

Sonuç olarak; aralarında altı yüzyıl olan Yunus Emre ve Abay Kunanbayev felsefesinde sevgi yönüyle birçok benzerlik vardır. Bu benzerlikler çoğaltılabilir. Sevgi evrensel bir değerdir. Yunus Emre’nin de çok bilindik bir beytinde söylediği gibi;

*Gelin tanış olalım işi kolay kılalım
Sevelim sevilelim dünya kimseye kalmaz.*

Kaynakça

Aşa, E. (n.d.) İbrahim Abay Kunanbayoğlu’nun Edebî Çehresi, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 27, s. 48.

Avezov, Muhtar (2004). *Abay Colı Roman-Epopeya*, Cilt I, Almatı: Cazuşı Baspası.

²¹ Ayan, a.g.e., s. 97.

- Ayan, Ekrem (2017). *Bir Devrin Aynası Abay Kunanbay ve Kara Sözler*, Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Iskakulı, Danday (2022). Yunus Emre İle Abay: Manevi Devamlılık, *Uluslararası Yunus Emre Sosyal Bilimler Dergisi*, Haziran, Sayı: 5, s. 1-7.
- Duisebayeva, Dinara (2020). Abay Kunanbayoğlu'nun Şiirlerinde Sevgi Doğumunun 175. Yılı Anısına Uluslararası Abay Kunanbayoğlu Sempozyumu Bildirileri, 25-27 Kasım, s. 155-167.
- Erdoğan, Boz (2021). *Yunus Emre, Divan (Fatih Yazması)*, Ankara, Yunus Emre Enstitüsü Yayınları.
- Esim, Garifolla (2016). *Hakim Abay*, Çev: Bayram Sürekli, Gülkhanis Arıstanova, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya.
- Fromm, Erich (2007). *Sevme Sanatı*, Çev. Özden Saaatçi-Karadana, İlya Yayınları, İzmir.
- Hopaç, M. (2013). Kazak aydınlanmasında Abay Kunanbayev Düşüncelerinin Etkileri Üzerine Bir Deneme. *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 37, Celalabat, Kırgızistan, Temmuz-Ağustos.
- Kunanbayev, Abay (1986). *Eki Tomdik Şıgarmalar Jıynagı, Birinşi Tom, Ölender men Poemalar. İmam-ı Gazâlî, Kalplerin Keşfi*, Saadet Yayınları, İstanbul.
- Koç, Emel (2000). Platon ve Yunus Emre Düşüncesinde Sevgi ve Aşk, *Felsefe Dünyası*, 2, Sayı: 32.
- Özen, Yener & Gülaçtı, Fikret (2010). Duyusal Alan Öğrenilerinden Sevgi ve Sevgi Kuramları (Sevgiye Dair Söylenceler). *ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi Cilt: 1 Sayı: 2 Aralık*.
- Sevgi, Ahmet (2012). Yunus Emre'de İnsan Sevgisinin Evrensel Niteliği Üzerine, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/1 Winter*, p.99-103.
- Tatçı, Mustafa (1990). *Yûnus Emre Divânı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları*. Ankara.
- Toprak, B. (2006). *Yunus Emre Divanı*, Odunpazarı Belediyesi Yayınları, İstanbul.
- Zeyneş, İsmail & Çınar, Ali Abbas (1995). *Abay'ın Eserlerinden Seçmeler*, Türksoy Yayınları, Ankara.

Reference

- Aşa, E. (n.d.). İbrahim Abay Kunanbayoğlu'nun edebî çehresi. *Journal of Turkish Language and Literature*, 27, 48.
- Avezov, M. (2004). *Abay colı: Novel-epopee* (Vol. I). Almaty: Cazuşı Publishing House.
- Ayan, E. (2017). *The mirror of an era: Abay Kunanbay and the "Kara Sözler"*. Ankara: Ahmet Yesevi University Press.
- Iskakuli, D. (2022). Yunus Emre ile Abay: Manevi devamlılık. *International Journal of Yunus Emre Social Sciences*, 5 (June), 1–7.
- Duisebayeva, D. (2020). Love in the poems of Abay Kunanbayoğlu. In *Proceedings of the International Abay Kunanbayoğlu Symposium on the 175th Anniversary of His Birth, November 25–27*. (pp. 155–167).
- Erdoğan, B. (2021). *Yunus Emre, Divan (Fatih Manuscript)*. Ankara, Yunus Emre Institute Publications.
- Esim, G. (2016). *Hakim Abay* (B. Sürekli & G. Arıstanova, Trans.). Konya, Çizgi Publishing House.
- Fromm, E. (2007). *The art of loving* (Ö. Saatçi-Karadana, Trans.). İzmir, İlya Publishing.
- Hopaç, M. (2013). An essay on the effects of Abay Kunanbayev's ideas on Kazakh enlightenment. *Academic Review Journal*, 37, July–August, Celalabat, Kyrgyzstan.
- Kunanbayev, A. (1986). *Collected works in two volumes* (Vol. 1: Poems and poems).
- Imam al-Ghazali. (n.d.). *Kalplerin keşfi*. İstanbul: Saadet Publishing.
- Koç, E. (2000). Love and passion in the thought of Plato and Yunus Emre. *World of Philosophy*,

32, 2000/2.

Özen, Y., & Gülaçtı, F. (2010). Sensory field learning of love and theories of love (Legends of love). *Middle East Technical University Journal of Social Sciences Research*, 1(2), December.

Sevgi, A. (2012). On the universal nature of human love in Yunus Emre. *Turkish Studies*, 7(1), 99–103.

Tatçı, M. (1990). *Yunus Emre Divânı*. Ankara, Ministry of Culture and Tourism Publications.

Toprak, B. (2006). *Yunus Emre Divanı*. İstanbul, Odunpazarı Municipality Publications.

Zeyneş, İ., & Çınar, A. A. (1995). *Selections from the works of Abay*. Ankara, TÜRKSOY Publications.

Самет Азап

Кастамону университети, Кастамону, Түркия

(E-mail: sametazap@kastamonu.edu.tr)

Абай Құнанбаев пен Юнус Эмре философиясындағы сүйіспеншілік

Аңдатпа. XIX ғасырда алғашқы үлгілері қалыптаса бастаған қазақ жазба әдебиетінің негізін қалаушы саналған Абай Құнанбаев – қазіргі қазақ әдебиетінің ең маңызды өкілдерінің бірі. Ол алған білімі мен сусындаған қайнар көздерінің нәтижесінде қалыптастырған жаңа әрі заманауи философиялық көзқарастарымен кейінгі көптеген ақындарға шабыт берді. Әсіресе оның Қара сөздері мен өлеңдері қазақ әдебиетіне тың серпін әкелді. Абай философиясының өзегінде – адам. Ол адамға тән қасиеттерді сипаттай отырып, халықты надандық, ізгілік, достық, сүйіспеншілік, махаббат, адалдық, мейірімділік, дәстүр мен әдет-ғұрып секілді көптеген ұғымдар төңірегінде ойлануға жетелейді. Қазақ қоғамындағы кемшіліктерді, надандық пен жалқаулықты сынаған Абай Қара сөздерінде өткір тіл қолданды. Оның сыны тек қазақ халқына ғана емес, барша мұсылман қоғамына және жалпы адамзатқа арналды.

Абай секілді Юнус Эмре де өз дәуірінің асқақ дауысы әрі ғасырлардан асып жеткен үннің символы болды. XIII ғасырдың соңы мен XIV ғасырдың басында өмір сүрген түрікмен дервіші Юнус Эмре – түрік әдебиетінің аса көрнекті ақындарының бірі. Ол тарихта махаббат пен сүйіспеншілік жыршысы ретінде белгілі. Шығармаларында ең көп қозғаған тақырыбы – сүйіспеншілік пен махаббат. Жаратушыға деген сүйіспеншіліктің нәтижесінде барлық жаратылысты сүю қажеттігін уағыздады. Адамға деген сүйіспеншілік болмаған жағдайда, тіпті ғибадаттың өзі мәнсіз екенін жырлады. «Мен адамдардың жүрегін жасауға келдім» деген Юнус Эмре арқылы түрік тілі махаббат пен мағына тілі ретінде қайта түлеп, жаңа болмысқа ие болды.

Оның шығармаларындағы басты философия – Абайдікі секілді адам және оған тән ең асыл құндылық – сүйіспеншілік. «Жаратқанды Жаратқаннан сүйемін» деген Юнус Эмренің ойы мен «Адам баласының ақыретте жауап берері – жаратылыстағы әділет пен сүйіспеншілік» деген Абайдың көзқарасы өзара үндеседі. Өртүрлі кеңістікте, түрлі қырынан қарастырылғанымен, екеуінің де философиялық жүйесінде ең көп көрініс тапқан ортақ ұғым – сүйіспеншілік. Адамға деген махаббат төңірегінде тоғысқан бұл екі ақынның әрі рухани, әрі іләһи сүйіспеншілік туралы көзқарастары ғасырлар бойы талай адамға жол көрсетіп келеді. Мақалада Абай мен Юнус Эмренің сүйіспеншілікке қатысты көзқарастары талданып, салыстырылып қарастырылады.

Түйін сөздер: Абай Құнанбаев, Юнус Эмре, сүйіспеншілік, қазақ, адам.

Samet Azap

Kastamonu University, Kastamonu, Türkiye

(E-mail: sametazap@kastamonu.edu.tr)

Love in the Philosophy of Abay Kunanbayev and Yunus Emre

Abstract. Abay Kunanbayev, considered the founder of Kazakh written literature that began to emerge in the 19th century, is one of the most significant representatives of modern Kazakh literature. With the education he received and the sources that nourished him, Abay introduced new and modern philosophical views that inspired many poets after him. Especially his Words of Edification (Kara Sozder) and poems brought innovation to Kazakh literature. At the center of Abay's philosophy stands the human being. While describing human characteristics, he also urges people to reflect on concepts such as ignorance, kindness, friendship, love, honesty, generosity, and traditions. Criticizing the shortcomings, ignorance, and laziness within Kazakh society, Abay often employed a sharp tone in his Words of Edification. Although his criticism targeted the Kazakh people in particular, in reality, it extended to the entire Muslim community and humanity at large.

Similarly, Yunus Emre was the powerful voice of his time and a symbol of a message that transcends centuries. A Turkmen dervish who lived in the late 13th and early 14th centuries, Yunus Emre is one of the most prominent poets of Turkish literature. He has long been remembered as the poet of love. His poetry often emphasizes love and affection. He encouraged people to love all beings because of their Creator. He stressed that without love for fellow human beings, even worship would be meaningless. Declaring "I came to build hearts," Yunus Emre gave Turkish language a new identity as a language of love and meaning.

The core philosophy of his poetry, like Abay's, is centered on the human being and love as its most essential value. The thought of Yunus Emre - "I love the Creator because of the creation" - parallels Abay's idea that "humans will be held accountable in the afterlife for justice and love in their creation." Although their approaches differ and they lived in different geographies, the most prominent common concept in their philosophical views is love. United around the idea of human love, their perspectives on both earthly and divine love have guided countless people across centuries.

This paper will present and compare Abay and Yunus Emre's views on love.

Keywords: Abay Kunanbayev, Yunus Emre, Love, Kazakh, Human..

Yazar hakkında bilgi:

Samet Azap – Filoloji Doktoru, Doç., Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu, Türkiye.
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4047-1443>

Автор туралы мәлімет:

Самет Азап – филология ғылымдарының докторы, доцент, Кастамону университеті, Кастамону қ., Түркия. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4047-1443>

Information about authors:

Samet Azap – Doctor of Philology, Lecturer, Kastamonu University, Kastamonu, Turkey.
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4047-1443>

